

Novo očinstvo u domaćem kontekstu se može ostvariti u najmanje dva „ključa“: individualističkom, u kome je roditeljstvo samo još jedan identitet i jedna posebna sfera ostvarenja muškarca, ili *žrtvujućem*, u kome i otac poprima *tradicionalističke* crte odricanja za dobrobit deteta i porodice. U prvom slučaju ravnopravnost rodnih uloga se ostvaruje kroz vrednosti lične slobode i izbora, a u drugom kroz izjednačavanje značaja relacija i porodice kao grupe za oba pola i po kvalitetu i po kvantitetu. Potonji model *novog očinstva* može predstavljati specifičan izraz očeva južnoevropskog kulturnog kruga, gde se roditeljstvo kasne moderne ostvaruje u ambijentu kulturnog nasleđa visokog vrednovanja zajednice/porodice. U tom slučaju su vrednosti primarnih odnosa i srodničke solidarnosti okvir refleksivnosti očeva.

NOVO OČINSTVO
U SRBIJI
Sociološka studija o praksama
i identitetima očeva

ISBN 978-86-6427-106-6

Sociološka studija o praksama
i identitetima očeva

NOVO OČINSTVO U SRBIJI

Dragan Stanojević

Dragan Stanojević

NOVO OČINSTVO U SRBIJI

Sociološka studija o praksama
i identitetima očeva

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu | 2018

1838

ovo očinstvo
u Srbiji

Sociološka studija o
praksama i identitetima očeva

Dragan Stanojević

Novo očinstvo u Srbiji
Sociološka studija o praksama i identitetima očeva
Dragan Stanojević
Prvo izdanje, Beograd 2018.

Izdavač
Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet,
Institut za sociološka istraživanja,
Čika Ljubina 18–20, Beograd 11000, Srbija
www.f.bg.ac.rs

Za izdavača
Prof. dr Miomir Despotović,
dekan Filozofskog fakulteta

Recenzenti
Prof. dr Smiljka Tomanović
Prof. dr Mina Petrović
Prof. dr Mirjana Bobić

Lektura i korektura
Svetlana Stojković

Dizajn korice
Ivana Zoranović

Priprema za štampu
Dosije studio, Beograd

Štampa
JP Službeni glasnik, Beograd

Tiraž
200

ISBN
978-86-6427-106-6

Knjiga je deo projekta „Izazovi nove društvene integracije u Srbiji:
koncepti i akteri“ (ev. broj 179035), koji finansira
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Mojim roditeljima

Mili i Tomi

Sadržaj

11		SPISAK TABELA I GRAFIKONA
15		PREDGOVOR
17		UVOD
18		Predmet istraživanja
23		KROZ KOJE ĆEMO (KONCEPTUALNE) NAOČARE POSMATRATI RODITELJSTVO
23		Definisanje pojmova
24		Ali pre svega ostalog, šta je to porodica?
26		Promene, rizici i individualizacija
29		Dejstvenost, delanje (i prakse)
32		Postajanje roditeljem u Srbiji – izazovi tranzicije u odraslost i roditeljstvo
35		Teorija resursa
39		Patrijarhat kao kontekst za ostvarenje rodni uloga
42		Porodična dinamika i kvalitet bračnog/partnerskog odnosa
48		Interpretativni okviri identiteta muškaraca (kao očeva)
49		Rod – konstruisanje muškog i ženskog
52		Praktikovanje roda – doing gender
53		Maskulinitet
62		Novo očinstvo – istraživačka pitanja i dimenzije
71		Od čega polazimo u istraživanju očinstva?
74		Metodologija istraživanja – kvantitativni i kvalitativni okvir
76		Metodološki odgovor na kvantitativni deo istraživanja

81		Osnovne osobine (pod)uzorka
82		Metodološki odgovor na kvalitativni deo istraživanja
85		Narativna analiza kao metod
90		Istorijsko-društveni kontekst istraživanja
90		Istorijska perspektiva roditeljstva
97		Društveni okvir roditeljstva
110		Nega i briga
113		Demografski okvir roditeljstva
116		Pravni okvir roditeljstva
121		REZULTATI ISTRAŽIVANJA
121		Pogled odozgo: pravilnosti u roditeljskim praksama na nivou društva Srbije
121		Sociodemografske osobine roditeljstva
126		Mesto stanovanja i karakteristike porodice kao faktori učestvovanja očeva u aktivnostima oko dece
132		Osobine očeva i majki kao faktori uključivanja u aktivnosti oko dece
135		Resursi i roditeljstvo
135		Roditelji malog deteta, stepen aktivnosti i resursi kojima raspolažu
144		Roditelji velikog deteta, stepen uključenosti i resursi kojima raspolažu
150		Komunikacija i resursi
150		Kontinuiteti i diskontinuiteti
151		Vrednosti – normativni okvir očinstva
157		Porodična dinamika i roditeljstvo
167		Integrativni model
171		Novo očinstvo i identitet očeva
172		Prelazak (tranzicija) u očinstvo
184		Promene u toku trudnoće
189		Prvi susret sa detetom
196		Promene koje je donelo roditeljstvo
203		Učenje roditeljstva
208		Rad–roditeljstvo
215		Rodne uloge roditelja
215		Šta otac treba da radi – uloge oca
223		Odnos sa detetom

227		Intimnost
229		Frustracije
230		Odnos sa suprugom/partnerkom
230		Donošenje odluke o rađanju
233		Intimnost (promene pre i tokom roditeljstva)
240		Podela poslova u kući
244		Povezanost različitih narativa – grozdovi značenja
248		Identiteti – studije slučaja
249		Karijera i očinstvo
249		Usavršavanje i očinstvo
255		Biznis i očinstvo
261		Otklon od posla
268		Mi, porodica
274		Roditeljstvo, posao, dokolica
279		ZAKLJUČAK
279		Ostvarivanje roditeljstva u društvenom i kulturnom kontekstu Srbije
283		Dimenzije roditeljstva
292		Rizici – odnos prema detetu kao nostalgiji
294		Prakse – navigacija između različitih domena da bi se ostvario kompetentnim
296		Rod – ostvarivanje novih aspekata uloge kao manje hegemonih u svrhu obezbeđivanja sigurnog prostora za sebe
301		LITERATURA

Spisak tabela i grafikona

77		Tabela 1.	Dimenzije i indikatori
82		Tabela 2.	Obrazovani nivo roditelja
84		Tabela 3.	Vodič za razgovor – dimenzije
98		Tabela 4.	Stopa zaposlenosti muškaraca i žena starosti 25–49 godina u odnosu na broj dece
99		Tabela 5.	Radni status mladih koji jesu i koji nisu roditelji (18–35 godina)
100		Tabela 6.	Zaposlena lica prema intenzivnosti radnog angažmana prema polu (2010. godina)
122		Tabela 7.	Stepen uključenosti roditelja u obaveze oko dece i stepen komunikacije sa decom
125		Tabela 8.	Razlika između supružnika u aktivnostima oko dece
127		Tabela 9.	Prosečni skorovi uključenosti roditelja u odnosu na naselje i tip porodice
128		Tabela 10.	Korelacije uključenosti roditelja u odnosu na sociodemografske osobine ispitanika
129		Tabela 11.	Uključenost oca malog deteta u odnosu na tip porodice, mesto stanovanja i broj dece
130		Tabela 12.	Relativan odnos uključenosti supružnika u odnosu na tip porodice, mesto stanovanja i broj dece
131		Tabela 13.	Uključenost oca velikog deteta u odnosu na tip porodice, mesto stanovanja i broj dece
132		Tabela 14.	Relativan odnos uključenosti supružnika u odnosu na tip porodice, mesto boravka i broj dece
132		Tabela 15.	Korelacije uključenosti roditelja u odnosu na sociodemografske osobine ispitanika

- 133 | Tabela 16. Prosečni skorovi uključenosti roditelja u odnosu na starost i godine stupanja u brak
- 136 | Tabela 17. Korelacije i regresioni modeli odnosa resursa i stepena uključenosti roditelja u negu deteta
- 139 | Tabela 18. Radni status majke i nivo uključenosti oca u negu malog deteta
- 140 | Tabela 19. Izvori prihoda majke i nivo uključenosti oca u negu malog deteta
- 140 | Tabela 20. Obrazovanje roditelja i nivo uključenosti oca u negu malog deteta
- 142 | Tabela 21. Radni status majke i razlika u uključenosti roditelja u negu malog deteta
- 142 | Tabela 22. Izvori prihoda majke i razlika u uključenosti roditelja u negu malog deteta
- 143 | Tabela 23. Obrazovanje roditelja i razlika u uključenosti roditelja u negu malog deteta
- 143 | Tabela 24. Sloj majke i razlika u uključenosti roditelja u negu malog deteta
- 144 | Tabela 25. Korelacije resursa i stepena uključenosti roditelja u obaveze oko velikog deteta
- 147 | Tabela 26. Prihodi majke i stepen uključenosti oca u brigu oko velikog deteta
- 148 | Tabela 27. Obrazovanje roditelja i stepen uključenosti oca u brigu oko velikog deteta
- 148 | Tabela 28. Radni status majke i razlika u uključenosti roditelja u brigu oko velikog deteta
- 149 | Tabela 29. Sloj roditelja i razlika u uključenosti roditelja u brigu oko velikog deteta
- 149 | Tabela 30. Obrazovanje roditelja i razlika u uključenosti roditelja u brigu oko velikog deteta
- 150 | Tabela 31. Korelacije nege, brige i komunikacije majke i oca
- 153 | Tabela 32. Korelacije uključenosti oca, majke i razlike u uključenosti u negu deteta u odnosu na vrednosne orijentacije oca
- 154 | Tabela 33. Uključenost oca u negu deteta i vrednosne orijentacije oca
- 154 | Tabela 34. Razlika u uključenosti roditelja u negu deteta i vrednosne orijentacije oca

- 155 | Tabela 35. Korelacije uključenosti oca, majke i razlike u uključenosti u brigu oko deteta u odnosu na vrednosne orijentacije oca
- 156 | Tabela 36. Uključenost oca u brigu oko deteta i vrednosne orijentacije oca
- 156 | Tabela 37. Razlika u uključenosti roditelja u brigu oko deteta i vrednosne orijentacije oca
- 157 | Tabela 38. Korelacije uključenosti oca, majke i razlike u uključenosti u komunikaciju sa detetom u odnosu na vrednosne orijentacije oca
- 158 | Tabela 39. Korelacije i regresioni modeli odnosa porodične dinamike i stepena uključenosti roditelja u negu deteta
- 160 | Tabela 40. Korelacije i regresioni modeli odnosa porodične dinamike i stepena uključenosti roditelja u brigu oko deteta
- 162 | Tabela 41. Korelacije i regresioni modeli odnosa porodične dinamike i stepena uključenosti roditelja u komunikaciju sa detetom
- 164 | Tabela 42. Uključenost roditelja u poslove domaćinstva i uključenost oca u negu deteta
- 164 | Tabela 43. Stepen intimnosti supružnika i stepen razlika u uključenosti roditelja u negu deteta
- 165 | Tabela 44. Uključenost u poslove domaćinstva roditelja i stepen uključenosti oca u negu dece
- 166 | Tabela 45. Uključenost oca u poslove domaćinstva i razlika u uključenosti supružnika u brigu oko dece
- 166 | Tabela 46. Intimnost supružnika i razlika u uključenosti supružnika u brigu oko dece
- 168 | Tabela 47. Regresioni modeli uključenosti oca (i razlike između supružnika) u negu, brigu i komunikaciju sa detetom/decom
-
- 19 | Grafikon 1: Hipotetički odnosi između dimenzija istraživanja
- 113 | Grafikon 2: Učešće parova bez dece (1971–2012)
- 114 | Grafikon 3: Učešće parova sa decom (1971–2012)
- 114 | Grafikon 4: Učešće nuklearnih porodica (1971–2012)

- 114 | Grafikon 5: Učešće jednoroditeljskih porodica (1971–2002)
- 115 | Grafikon 6: Prosečne godine muškaraca i žena pri zaključenju prvog braka
- 116 | Grafikon 7: Prosečne godine žene pri dobijanju prvog deteta
- 123 | Grafikon 8: Uključenost roditelja u negu malog deteta
- 123 | Grafikon 9: Uključenost roditelja u obaveze oko velikog deteta*
- 124 | Grafikon 10: Razgovori o različitim temama sa decom
- 126 | Grafikon 11: Ko najčešće obavlja aktivnosti u domaćinstvu
- 152 | Grafikon 12: Prihvatanje vrednosti rodne ravnopravnosti od strane očeva
- 152 | Grafikon 13: Prihvatanje vrednosti roditeljske ravnopravnosti među očevima

Predgovor

Sociološka istraživanja porodičnog života ukazuju da postepeno dolazi do promene načina na koji muškarci doživljavaju svoju ulogu oca, načina na koji se ponašaju prema deci i supruzi i kako usklađuju različite sfere života. Ova pojava se tumači u kontekstu demokratizacije društvenih odnosa, stvaranja simetričnih bračnih i porodičnih odnosa, individualizacije, ali i sve veće neizvesnosti koje kasna moderna nosi sa sobom. Društvo Srbije je, uz visok stepen patrijarhalnog nasleđa, u drugoj polovini dvadesetog veka prolazilo kroz ubrzanu modernizaciju koja je značajno uticala na promene rodni poredaka, ali primarno u javnoj sferi. Privatna sfera je i dalje bila obojena patrijarhalnom podelom rodni uloga, zaduženja i moći. Ispitivanje privatne sfere iz ugla muškaraca čini nam se kao zanimljiv i uzbudljiv izazov jer istraživanja u okruženju i drugim evropskim zemljama ukazuju da su odgovori očeva na izazove kasne moderne jednim delom slični, jer predstavljaju deo jedinstvenih izazova, ali jednim delom posebni, jer zavise od društvenih specifičnosti konteksta unutar kog ostvaruju ovu ulogu. Istraživanje, kombinovanjem kvantitativnih i kvalitativnih metoda, ima za cilj da prepozna na koji način očevi u Srbiji doživljavaju sebe, kako se ponašaju kao očevi a kako kao supružnici/partneri.

Studija pred vama predstavlja u maloj meri prerađen¹ doktorat koji je rađen pod mentorstvom prof. dr Smiljke Tomanović i koji je odbranjen na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, oktobra 2015. godine, pred komisijom: prof. dr Mina Petrović, prof. dr Mirjana Bobić, prof. dr Dragan Popadić i prof. dr Smiljka Tomanović.

¹ Kontekstualna analiza je modifikovana; teorijski deo rasprave o maskulinitetu je pre-rađen s obzirom na to da je u toku izrade doktorskog rada taj deo objavljen kao poseban članak u časopisu *Kultura*, 2015, br. 148, str. 165–184; statističke analize su pojednostavljene da bi bile razumljivije za širu publiku.

Iako je tekst u međuvremenu prerađivan, odlučili smo se da naknadno ne uključujemo istraživanja koja su povezana sa ovom temom a koja su nastala u međuvremenu. S obzirom na to da su istraživačka pitanja, hipoteze i analize nastali u korpusu znanja sa kojim smo raspolagali u datom trenutku, nove sinteze će biti ostavljene za sledeće publikacije.

Za izradu ove studije zahvaljujem najpre mentorki Smiljki Tomanović, koja je svojim iskustvom, analitičkim uvidima i korisnim savetima značajno pomogla da studija dobije ovaj oblik. Zahvaljujem komisiji za odbranu predloga teme, kao i komisiji za odbranu doktorata zbog veoma korisnih sugestija i saveta. Zatim Radi Krstanović, koja je pročitala studiju i dala korisne savete u pogledu unapređenja stila pisanja, i Mileni Toković, koja je pomogla da studija bude objavljena.